

STANISŁAW PONIATOWSKI

ZAGADNIENIE PARALELIZACJI KULTUR PALEOLITYCZNYCH Z KULTURAMI ETNOLOGICZNYMI

Określona kultura materialna tworzy organiczną całość z określoną kulturą duchową. Ustaliwszy zatem wypadek podobieństwa całości jakiejś kultury materialnej w etnologii z taką w prehistorii, można wnosić rozumnie o podobieństwie kultury duchowej i w ten sposób objaśniać z prawdopodobieństwem zjawiska kulturowe prehistoryczne przez etnologiczne.

Pierwszą próbę takiego zestawienia prehistorycznych i etnologicznych kultur podjął W. Schmidt. Zdaniem prof. Poniatowskiego próba W. Schmidta jest za mało przekonywująca, gdyż nie jest oparta na szczegółowej analizie poszczególnych kultur prehistorycznych, a raczej dość ogólnej. Dlatego prof. Poniatowski opracowuje na nowo to zagadnienie. Korzysta z wyników W. Schmidta odnośnie do szczegółowego opisu kultur etnologicznych najstarszych, jak i związku między nimi, a następnie z większą dokładnością analizuje kultury prehistoryczne paleolitu starszego i młodszego. Zaczyna od młodszego, i w nim omawia kulturę magdaleńską, oryniacką i solutrejską. W magdaleńskiej widzi składniki oryniackiej i solutrejskiej. Typ rasowy właściwy kulturze magdaleńskiej, Crô Magnon, jest również mieszany. — Kultura zaś materialna oryniacka posiada w sobie elementy, odpowiadające etnologicznej kulturze dwuklasowej; solutrejska natomiast ma składniki kultury etnologicznej totemistycznej.

W paleolicie starszym widzi prof. Poniatowski ślady najstarszej etnologicznie kultury pigmejskiej w malowidłach kultury kapskiej z Alpery.

E. Bulanda

Opierając się na etnograficznych analogiach, prehistoria Europy zdołała, jak wiadomo, wyjaśnić dużo zagadkowych wytworów i zwyczajów przedhistorycznych, których nie umiano wyjaśnić na innej drodze. Nie tylko jednak próbowano paralelizować oddzielne fakty przedhistoryczne z etnograficznymi, ale nawet całe kultury. Sollas uważał np. Australczyków do pewnego stopnia za przedstawicieli kultury mustierskiej, Buszmenów za przedstawicieli kultury oryniackiej itd. Wobec rozumienia przez prehistoryków wielkiego znaczenia, jakie posiada dla nich etnologia, dziwić się należy, że prehistorycy nie wyzyskali dotychczas dla siebie bardzo ważnych wyników, osiągniętych przez kierunek historyczny, który coraz silniej i coraz szerzej od 20 lat rozwija się w etnologii. Sparalelizowanie wykrytych przez kierunek historyczny w etnologii kultur zasadniczych z kulturami przedhistorycznymi jest tym bardziej wskazane, że w miarę coraz lepszego poznawania tych ostatnich prehistorycy coraz mniej mówią o ciągłości rozwojowej, a natomiast coraz większe znaczenie przypisują migracjom kultur, ich wzajemnym na siebie oddziaływaniom i mieszaninom.

Pierwszą próbę sparalelizowania europejskich kultur przedhistorycznych z kulturami najstarszymi etnologicznymi zrobił P. W. Schmidt (*Völker und Kulturen*), który w starszym paleolicie chce widzieć kultury: egzogamiczno-monogamiczną, lasmańską i bumerangową, zaś w młodszym paleolicie kultury zasadnicze: totemistyczną i dwuklasową. Schmidt nie przeprowadza jednak ani szczegółowej analizy poszczególnych kultur paleolitycznych, ani nie uwzględnia związków, zachodzących pomiędzy tymi kulturami.

Dla przeprowadzenia ściślejszej analizy etnologiczno-historycznej kultur przedhistorycznych biorę pod uwagę w pracy, której wyniki krótko tu referuję, co następuje: 1-o związki zachodzące pomiędzy poszczególnymi kulturami przedhistorycznymi — 2-o związki zachodzące między prakulturami i kulturami zasadniczymi — 3-o rasy pierwotne, odpowiadające według moich badań kulturom zasadniczym i prakulturom.

Co się tyczy punktu 2-o, to opieram się na wynikach P.

Schmidta, według którego z kulturą bumerangową wiąże się kultura dwuklasowa, względem której jest znów bardzo bliską kulturą łuku. Z drugiej zaś strony z kulturą tasmańską wiąże Schmidt kulturę totemistyczną, a z tą ostatnią kulturę wolno-patriarchalną. Ta ostatnia jako posługująca się metalami przy paralelizacji starszych kultur przedhistorycznych europejskich oczywiście nie wchodzi w grę. Również i kultura łuku (wolno-macierzysta) zjawia się w Europie już w czasach popaleolitycznych, a że i kultura pasterska przybywa tam dość późno, jak o tym świadczy brak właściwych tej kulturze zwierząt domowych przed neolitem, więc dla analizy kultur paleolitycznych mają znaczenie głównie:

1) kultura egzogamiczno-monogamiczna, której odpowiadała rasa pigmejska,

2) kultura egzogamiczna płciowo-totemistyczna, której podstawą gospodarczą było głównie prymitywne myślistwo,

3) kultura egzogamiczno-równo-prawna (bumerangowa), w której gospodarce środki spożywcze roślinne odgrywały większą rolę niż produkty mięsne i której odpowiadała rasa o cechach australoidalno-neandertaloidalnych,

4) kultura totemistyczna, której odpowiadała rasa brachycefaliczna, uprawiająca myślistwo na wyższym poziomie,

5) kultura dwuklasowa, której odpowiadała rasa dolichocefaliczna, zajmująca się głównie kopieniactwem.

Zaczynam od młodszego paleolitu, jako dającego więcej punktów oparcia dla analizy, przy czym poprzestaję tu na rozpatrywaniu poszczególnych kultur przedhistorycznych, jako całości, pozostawiając innym szczegółową analizę poszczególnych poziomów. Jak zaznaczyłem, P. W. Schmidt widzi w młodszym paleolicie kultury zasadnicze, totemistyczną i dwuklasową. Istotnie np. kultura magdaleńska posiada obok wytworów, charakterystycznych dla kultury — totemistycznej, jak np. miotacz, harpun, prawdopodobnie totemizm itd., również i wytwory, właściwe kulturze dwuklasowej, jak np. tańce w maskach, przedstawione według Breuil'a na rysunkach z Abri Mège. Za złożonością kultury magdaleńskiej z co najmniej dwóch różnych kultur składowych prze-

mawiają również jej związki z jednej strony z kulturą oryńska, a z drugiej z kulturą solutrejską. Mieszanemu charakterowi kultury magdaleńskiej dobrze odpowiada mieszany charakter współczesnej rasy Crô-Magnońskiej, wykazującej pewne związki z rasą oryńską, ale posiadającej poza tym i inne domieszki rasowe, o czym świadczy np. wysoki wzrost tej rasy, będący objawem luxuracji, występującej właśnie u mieszanców rasowych. Jakim był ten drugi składnik rasy Crô-Magnońskiej i czy nie mógł on być nosicielem kultury solutrejskiej? Ponieważ nie znamy jeszcze dotąd rasy, która była nosicielką kultury solutrejskiej, jakkolwiek poznano już bardzo wiele stanowisk solutrejskich, więc nie jest wyłączone, że szczątki nosicieli tej kultury mogły się nie zachować np. wskutek zwyczajów pogrzebowych, właściwych tej kulturze. To ostatnie przypuszczenie staje się bardzo prawdopodobnym, jeżeli wziąć pod uwagę, że na podstawie szeregu wytworów kultury solutrejskiej można wnosić, iż głównym jej składnikiem była kultura łotemistyczna, w której występuje pochówek platformowy, uniemożliwiający zachowanie się kości. Widząc jako główny składnik w kulturze solutrejskiej kulturę zasadniczą łotemistyczną, dopatruję się natomiast kultury zasadniczej dwuklasowej jako głównego składnika w kulturze oryńskiej. Przemawiają za tym oprócz pewnych wspólnych wytworów i te fakty, że:

1-o z trzech typów rasowych, występujących w Aurignacien, a mianowicie Crô-Magnon, Grimaldi i *Homo aurignacensis*, ten ostatni ściśle się wiąże z typem rasowym, odpowiadającym według mych badań kulturze zasadniczej dwuklasowej;

2-o znalezione zostały pewne formy przejściowe pomiędzy Aurignacien a Moustrien (np. w Moustieres, l'Abri Audi, Pair-non-Pair, Tunisie, Sycylii itd), co, biorąc pod uwagę, że Moustrien daje się sparalelizować z kulturą bumerangową, daje doskonałą zgodność ze związkiem pomiędzy kulturą dwuklasową a bumerangową. Jako główny element składowy Moustrien otrzymuje kulturę bumerangową zarówno na podstawie związków rasowych, jak i kulturowych. W Moustrien są jednak i całkiem już odmienne domieszki kulturowe. Biorąc pod uwagę znalezienie przez Peyrony i innych obok tzw. «Moustrien classique» również

i «Mousterien de tradition acheuléenne», co upoważniło Obermeiera do twierdzenia, że Mousterien powstało pod wpływem oddziaływania Acheulén na Prämousterien, paralelizuje właśnie tę ostatnią kulturę z kulturą zasadniczą bumerangową, podczas gdy kulturę Acheulską ze względu na jej związki z kulturą solutrejską należy moim zdaniem paralelizować bądź z kulturą egzogamiczno-pleciowo-totemistyczną, bądź jakimś wczesnym stadium kultury totemistycznej. Ta ostatnia paralelizacja pozwala zrozumieć zarówno to, skąd się wzięła brachycefalia wśród neandertaloidów krapieńskich, jak i to, skąd przedostały się wytwory kultury totemistycznej do kultury oryniackiej jeszcze przed przybyciem kultury solutrejskiej do Europy zachodniej ze wschodu.

Paralelizowanie z kulturami etnologicznymi najstarszymi kultur staropaleolitycznych jest o wiele trudniejsze, niż podobne paralelizowanie kultur młodszego paleolitu ze względu na to, że dla prakultur brak nam obecnie ustalonych typów narzędzi kamiennych, które znów są prawie jedynymi lub przeważającymi wytworami w szczątkach starszego paleolitu. Z tego właśnie powodu bezpodstawnym było przypuszczenie Schmidta, iż już w starszym paleolicie europejskim występowała prakultura egzogamiczno-monogamiczna, która, jak wiadomo, zupełnie nie posługuje się jakimiś ustalonymi typami narzędzi kamiennych. To też o występowaniu tej kultury w czasach przedhistorycznych można wnosić na podstawie całkiem innych danych, np. stwierdzając występowanie odpowiadającej tej kulturze rasy pigmejkiej w odnośnych kulturach przedhistorycznych. Otóż ślady rasy pigmejkiej mamy w Europie dopiero w górnym paleolicie, czego dowodem choćby słynne malowidła kapskie z Alpery, ogłoszone przez Breuil'a. Na malowidłach tych widzimy dwie zupełnie odmienne rasy: jedna z nich ma bardzo niski wzrost, silną lordosis i penis w pozycji charakterystycznej dla pierwotnej rasy pigmejkiej, druga natomiast ma wysoki wzrost, penis w pozycji normalnej i brak jej lordosis. Obie te rasy posiadają różne ozdoby ciała np. odmienne uczesanie i odmienną broń; mężczyźni małego wzrostu trzymają łuki refleksyjne wzgl. półrefleksyjne, gdy tymczasem wysocy posiadają jakiś inny oręż; kobiety wysokiej rasy

noszą długie szaty do kostek, gdy kobiety niskiej rasy mają równie skąpą odzież jak ich mężczyźni.

Biorąc pod uwagę zwyczaje pogrzebowe, panujące w kulturze egzogamiczno-monogamicznej, nie można się dziwić, że szczątki iberyjskich Pigmejów kapskich nie miały szans na przechowanie się do naszych czasów. Jedynie tam, gdzie kultura pigmejska mieszała się z innymi kulturami, mogły się również zachować i szczątki kostne mieszańców o mniej lub więcej wyrażonych cechach pigmoidalnych. Za taki właśnie typ mieszany pochodzenia częściowo pigmejskiego uważam typ brachycefaliczny, występujący obok typu długogłowego w śmietniskach kuchennych tardenuaskich w Mugem (w dol. Tajo), co świadczy zarazem, że kultura tardenuaska miała jako jeden ze swych składników kulturę egzogamiczno-monogamiczną. Ponieważ kultura tardenuaska była końcową kulturą kapską, więc naturalnie głównym jej składnikiem, podobnie jak kapskiej, mogła być jedynie ta sama kultura, która stanowiła główną składową oryniackiej, a mianowicie kultura dwuklasowa. Podłoże rasowe kultury dwuklasowej doskonale wyjaśnia, skąd się wziął w Mugem typ dolichocefaliczny obok wyżej wymienionego brachycefalicznego. Dodam, że kultura egzogamiczno-monogamiczna mogła już oddziaływać i na kulturę oryniacką, co można wnosić zarówno z obecności negroidów a właściwie pigmoidów w grotach Grimaldi, jak i ze steatopygii szeregu statuetek kobiecych oryniackich. Zaznaczę jednak, że wbrew ustalonemu mniemaniu steatopygii nie uważam za cechę właściwą czystemu typowi pigmejskiemu, ale wiąże ją właśnie z mieszańcami Pigmejów z rasami wysokorosłymi.

Co się tyczy kultury azylskiej, to zgodnie z poglądami prehistoryków, widzących w niej elementy zarówno późnomagdałeńskie jak i tardenuaskie, posiada ona jako swe części składowe te kultury zasadnicze, które, jak wyżej zaznaczyłem, weszły zarówno w skład kultury magdałeńskiej jak i tardenuaskiej. Poza nimi wszakże występuje tu już oddziaływanie kultury wolno-macierzystej, która stanowi następnie jeden z wyraźnych składników kultury Maglemose, jak o tym świadczą typowe dla kultury wolno-macierzystej pochewki do siekier, występujące w Maglemose

i mylnie brane za same siekiery, przez prehistoryków, oraz inne wytwory. Kultura wolno-macierzysta odgrywa jeszcze większą rolę jako główny składnik kultury kampińskiej, a dalej staje się jednym z wcześniejszych składników wielu wtórnych kultur neolitycznych.

Zdając sobie należycie sprawę z tego, że ostateczna analiza historyczno-etnologiczna nie może być obecnie dokonana zarówno ze względu na fragmentaryczność danych przedhistorycznych jak i niewystarczającą znajomość kultur zasadniczych z prakulturami i zachodzących między nimi związków, sądzę jednak, że już dziś próba sparalelizowania kultur przedhistorycznych z prakulturami i kulturami zasadniczymi może dać bardzo interesujące wyniki zarówno dla prehistorii jak i dla etnologii.